MARTYNAS MAŽVYDAS NATIONAL LIBRARY OF LITHUANIA

Recenzijos / Book Reviews
OPEN ACCESS

Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow
2026, t. 6, Nr. 30, p. I–VIII / 2026, Vol. 6, No. 30, pp. I–VIII.

ISSN 2669-2899 (Online)
DOI: https://doi.org/10.51740/RT.6.30.7

Specialus numeris „Begãlių galybė: laisvės ir solidarumo patirtys Vidurio ir Rytų Europoje“

Special issue “The Power of the Powerless: Experiences of Freedom and Solidarity in Central and Eastern Europe”

Meno sistemos veidrodis pagal Kęstutį Šapoką

Rec.: Kęstutis Šapoka, *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland* / Translated from Lithuanian by Tomas Čiučelis, foreword translated by Dalia Cidzikaitė, Vilnius: Lithuanian Culture Research Institute, 2025 – 199 p. ISBN 978-609-8231-89-2

Linas Jokubaitis

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Lithuanian Culture Research Institute
linasjokubas@gmail.com

Santrauka. Recenzijoje apžvelgiama Kęstučio Šapokos monografija „Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland“ (Vilnius: Lithuanian Culture Research Institute, 2025), dėmesį sutelkiant į politinį ir socialinį aspektus. Monografijoje pateikiama meno ir jo kritikos Lietuvoje analizė recenzijoje interpretuojama kaip artima Adamo Curtiso įžvalgoms apie neoliberalios stagnacijos panašumus su vėlyvuoju sovietmečiu. Ideologijos kritikams nematoma tampanti neoliberalioji ideologija pristatoma kaip tęsianti sovietines „duotos akimirkos ideologijos“ tradicijas. K. Šapokos poleminis meno kritikos aptarimas leidžia tiksliau įvertinti lietuviškojo imitacinio pliuralizmo charakteristikas.

Reikšminiai žodžiai: neoliberalizmas, ideologija, kairė, kritika, konservatizmas, postmodernizmas, Lietuvos šiuolaikinio meno institucijos, Rytų Europos pasienio regionas.

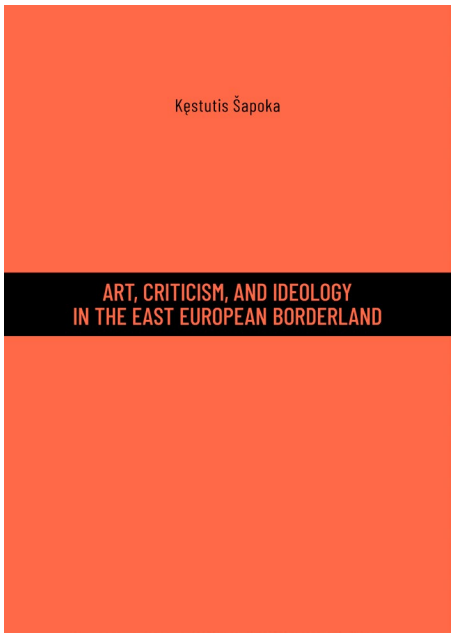
A Mirror of the Art System According to Kęstutis Šapoka

Review of: Kęstutis Šapoka, *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland* / Translated from Lithuanian by Tomas Čiučelis, foreword translated by Dalia Cidzikaitė, Vilnius: Lithuanian Culture Research Institute, 2025 –199 pp. ISBN 978-609-8231-89-2

Abstract. The review looks at Kęstutis Šapoka’s monograph *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland* (Vilnius: Lithuanian Culture Research Institute, 2025), focusing on its political and social aspects. The reviewer interprets the Šapoka’s analysis of art and art criticism in Lithuania as closely aligned with Adam Curtis’s insights regarding the similarities between neoliberal stagnation and the late Soviet era. Neoliberal ideology, which is becoming invisible to critics of ideology, is presented as the one that continues the Soviet tradition of “ideology of the given moment.” Šapoka’s polemical study of art criticism offers a more accurate assessment of the features of Lithuanian imitative pluralism.

Keywords: neoliberalism, ideology, the left, criticism, conservatism, postmodernism, Lithuanian contemporary art institutions, East European Borderland.

Received: 03/07/2026. **Accepted:** 24/08/2026.
Copyright © 2026 Linas Jokubaitis. Published by the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Kęstutis Šapoka, *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland* / Translated from Lithuanian by Tomas Čiučelis, foreword translated by Dalia Cidzikaitė, Vilnius: Lithuanian Culture Research Institute, 2025 – 199 p. ISBN 978-609-8231-89-2

Ant veidrodžio nėr ko pykti, jei snukis kreivas.
Liaudies patarlė[1]

„Pasaulis, žinoma, nori būti apgautas, bet jis rimtai įsiunta, jei to nedarai“, – šiuos žodžius knygoje *Letzte Lockerung: Ein Handbrevier für Hochstapler und solche, die es werden wollen* rašė dadaistas Walteris Serneris[2]. Jis kalbėjo apie *Hochstapler* (angliškai išversta kaip *con artist*) – sukčiaus ar apgaviko – išmintį. Visuomet problemiška buvusi skirtis tarp *artist* ir *con artist* neoliberalioje visuomenėje tampa galbūt nebeišsprendžiama mįsle. Apie šią visuomenę daug pasako tai, kad tarp paauglių šiandien ypač populiarus yra anglų kalbos žodis *scam*. Esant tokiai situacijai Kęstutis Šapoka lietuvišką meno sistemą, jos raidą ir ideologiją atidžiai tiria savo naujausioje monografijoje *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland*[3], kuria nesiekia pamaloninti ir dėl šios priežasties lietuviškame akademiniame lauke greičiausiai susilauks tylaus priešiškumo ar abejingumo. Anglų kalba (tekstą iš lietuvių kalbos išvertė Tomas Čiučelis) išleistas veikalas užsienio skaitytojams leis susipažinti su Lietuvos meno sistema.

K. Šapoka aptaria daug skirtingų temų: vėlyvo XX a. neoavangardą ir „meno pabaigos“ diskursą, meno kritikos ir filosofijos santykį, filosofo Arvydo Šliogerio bulvės metafiziką ir fotografiją, sovietinį požiūrį į Vakarų „dekadentišką modernizmą“ bei jo transformacijas, dailėtyrininko Gyčio Vaitkūno išskirtinį ideologinio aklumo pavyzdį, lietuvišką meno kritiką vėlyvuoju sovietmečiu, „tyliojo modernizmo“ išradimą, sociologo Zenono Norkaus svarstymus apie „refoliuciją“ ir restauraciją, šiuolaikinę lietuvišką meno sistemą ir dar daugybę kitų. Griežto teorinio pagrindo atsisakymą ir perspektyvizmo pasirinkimą K. Šapoka aiškina kaip kylančius iš noro išardyti tarp skirtingų disciplinų ir profesinių sričių besiformuojančius hierarchinius santykius[4]. Aptardamas Fredrico Jamesono ir Julios Kristevos intervencijas į meno kritiką (jos ekspertams atrodė turinčios labai menką vertę), jis leidžia suprasti, kad filosofams reikėtų blaiviau vertinti savo ambicijas jiems nepažįstamoje teritorijoje[5]. Filosofų ambicijų jų srityje panašių vertinimų teko girdėti ir iš Lietuvos meno atstovų. Nenorėdamas veltis į sritis, kurių neišmanau, čia dėmesį sutelksiu į monografijos politinį ir socialinį aspektus.

---

1 Gogolis, N. *Revizorius: penkių veiksmų pjesė* / iš rusų k. vertė A. Gricius. Ramučiai: Ramduva, 2020, p. [2].
2 Cituota iš: Serner, W. *Letzte Lockerung: Zweiter Teil*. Berlin: Goldmann Verlag, 1981, XIV. Schlußnummer. Prieiga per internetą: https://projekt-gutenberg.org/authors/walter-serner/books/letzte-lockerung-zweiter-teil/chapter/16/ [žiūrėta 2026-09-09].
3 Šapoka, K. *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland* / Translated from Lithuanian by T. Čiučelis, foreword translated by D. Cidzikaitė. Vilnius: Lithuanian Culture Research Institute, 2025.
4 *Ibidem,* p. 10.
5 *Ibidem,* p. 78–79.

Monografijos pratarmėje politikos teoretikas ir aktyvistas Ilya Budraitskis rašo, kad K. Šapoka neigia šiandien dominuojantį įsivaizdavimą, jog ideologija maskuoja įvairius tikrovės prieštaravimus, o „kritinis menas“ juos demaskuoja ir rodo, kad šiuolaikinio meno sistemos atstovai dažnai yra ne kokie nors nesusipratę ideologijos įkaitai, bet aktyvūs jos gamintojai[6]. I. Budraitskis monografijoje mato bandymą Lietuvą apmąstyti kaip „kolonijinės universalizacijos objektą“ – praeityje sovietinės, o šiandien – europietiškos[7]. Noras objektyviai įvertinti savo visuomenę reikalauja gebėjimo su ja susvetimėti, pažvelgti į ją tarsi visiškai nesuinteresuotam stebėtojui. K. Šapokai pavyksta tai padaryti. Jis save pristato kaip „fragmentuotą profesinę tapatybę“ turintį, iš proletariato kilusį transklasės (angl. *transclass*) atstovą, kuriam nepavyksta visiškai integruotis į menininkų ir humanitarų socialinę terpę[8]. Tai patvirtina 2018 m. išleistas jo apsakymų romanas *Pušis, kuri juokėsi*[9]. K. Šapoka priduria esąs labiau traumuotas sovietinės patirties už vadinamosios tūkstantmečio kartos (angl. *millenials*) atstovus, kurie geriau integravosi į vakarietišką meno sistemą ir anglofonišką diskursą[10]. Šios aplinkybės neabejotinai prisideda prie gebėjimo išlaikyti kritinę distanciją meno sistemos atžvilgiu. Galbūt tai net nėra kritinė distancija, bet gana radikalus susvetimėjimas su savo visuomene, kylantis iš tikslaus ir iliuzijų išsižadančio jos ydų matymo.

Monografijoje rašoma apie žlugus komunistiniam blokui Vidurio ir Rytų Europoje prasidėjusią pastangą „sinchronizuotis“ su Vakarais. Ši sinchronizacija nuo pat pradžių buvo pažymėta daugybės vidinių prieštaravimų, kurie tik dar labiau paaštrėjo pasireiškus pasaulinei neoliberalios tvarkos krizei ir ypač prasidėjus karui Ukrainoje[11]. Analizuodamas meno sistemos prieštaravimus K. Šapoka daro tai, ko nenori daryti jos atstovai. Jis remiasi kairuoliškomis ir neomarksistinėmis teorijomis, pripažįsta, kad tai leidžia kalbėti apie tam tikrą tendencingumą ir priduria, jog tyrimas kartais tampa deklaratyvus ir polemiškas[12]. Pasak nūdienos visuomenėje populiaraus įsitikinimo, akademiniame ir meno pasaulyje dominuoja progresyvios, t. y. kairuoliškos pažiūros. Žvelgiant iš konservatyvios perspektyvos toks požiūris yra tikslus, tačiau žvelgdamas iš kairės perspektyvos K. Šapoka parodo, kad Lietuvos mene, meno kritikoje, sociologijoje ir filosofijoje neišsikristalizavo nuoseklesnė kairės pozicija. Tai, kas klaidingai laikoma kairuoliškomis nuostatomis, jo apibūdinama kaip „keista neokonservatizmo mutacija“, sutampanti su liberaliomis ir neoliberaliomis pozicijomis[13]. Tokia tendencija būdinga ir Vakarams: institucijos, kurios skelbiasi kritikuojančios neoliberalų kapitalizmą, savo ideologija beveik nesiskiria nuo didžiosiose korporacijose veikiančių žmogiškųjų išteklių skyrių ideologijos. Jų bendras pavidalas yra *Corporate Memphis*, kurį jo kritikai vadina *Globohomo art* – tiksliau tariant, šiais terminais norima pasakyti, kad didžiosios korporacijos pasaulyje kuria visiškai vienodą ir nuobodų turinį.

Monografijoje įtikinamai įrodinėjama, kad Lietuvoje dominuoja ne kairuoliška pozicija, bet aiškesnio apibrėžto turinio neturinčios neoliberalios nuostatos, kurias K. Šapoka tiksliai apibūdina kaip „duotos akimirkos ideologiją“[14]. Ji priklauso nuo „politinio oligarchinio kapitalizmo“ struktūros, kurią ideologiškai paremia[15]. Politinės dešinės atstovų polemiškai vartojamas terminas *leftizmas* ir jam sinonimiškas

6 Budraitskis, I. Foreword. In: Šapoka, K. *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland*, p. 7.

7 *Ibidem*, p. 7.

8 Šapoka, K. *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland*, p. 12.

9 Šapoka, K. *Pušis, kuri juokėsi: apsakymų romanas*. Vilnius: Kitos knygos, 2018.

10 Šapoka, K. *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland*, p. 122.

11 *Ibidem*, p. 9.

12 Žr. *ibidem*, p. 11, 13.

13 *Ibidem*, p. 12. Taip pat žr. Šapoka, K. Vilniaus šiuolaikinio meno (institucijų) sistemos „konservatyvusis posūkis“ po 2010 metų: socioideologinis aspektas. *Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow*, 2023, t. 3, Nr. 23–24: specialus numeris „Europa. Sostinė. Tapsmas: XIX–XXI amžiaus Vilnius“ = Special Issue “Europe. Capital. Transformations: Vilnius in the 19th–21st Centuries” / sudarytojai ir moksliniai redaktoriai – I. Strumickienė, D. Žiemelis, p. 20–62, https://doi.org/10.51740/RT.3.23.24.3; Šapoka, K. „Menas menui“ ir (ar) socialiai angažuota estetika (?): Stasio Banifaciaus-Ievos intervencijos į parodų atidarymus. *Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow*, 2026, t. 6, Nr. 29, p. 8–45, https://doi.org/10.51740/RT.6.29.1.

14 Šapoka, K. *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland*, p. 154.

15 *Ibidem*, p. 173.

toks pat miglotas ir neapibrėžtas *woke* iš K. Šapokos atstovaujamos kairės perspektyvos pasirodo kaip neoliberalus oportunizmas. Jo įžvalgos artimos Stuarto Jeffrieso 2021 m. knygai *Everything, All the Time, Everywhere: How We Became Postmodern*, kurios pagrindinė tezė skelbia, kad postmodernizmas yra neoliberalizmo kultūrinis sparnas. S. Jeffriesas rašė: „[...] kad neoliberalizmui pasisektų, jam reikėjo jį paremiančio kultūrinio judėjimo: postmodernizmui pavyko jį suteikti.“[16] Abu autoriai mato ryškų simbiotinį neoliberalizmo ir postmodernizmo ryšį: pastarojo teoretikų žadėta emancipacija praktikoje dažnai reiškia tik išsivadavimą iš tradicinių struktūrų, o šis išsivadavimas tuoj pat virsta pajungimu rinkos diktatui. K. Šapoka yra teisus, kad nuo „totalinės emancipacijos pažado“ dažnai neatskiriama demistifikacija gali lemti „totalinį reliatyvizmą“, kuris praktikoje reiškia „institucinę savilegitimaciją ir galiausiai rinkos logiką“[17]. Kultūrą administruojančios vadybininkų klasės (angl. *managerial class*) atstovai mėgsta save pristatyti kaip atstovaujančius politinei kairei, tačiau neoliberalioje visuomenėje, kuri šiandien darosi vis panašesnė į neofeodalizmą, jie yra neoliberalizmo kultūrinės ortodoksijos grynumo prižiūrėtojai ir vykdytojai.

Prieš penkiolika metų britų filmų kūrėjas Adamas Curtisas aiškino, kad neoliberalios tvarkos pažadas sukurti rojų tikrovėje virto chaosu ir sunkumais. Pasak A. Curtiso, niekas nebesugeba suformuluoti alternatyvos akivaizdžiai ydingai sistemai – „[...] taigi mes liekame statiški, paralyžiuoti siaubingoje politinėje ir kultūrinėje klaustrofobijoje“.[18] Tokios įžvalgos buvo apibendrintos 2013 m. jo drauge su muzikos grupe *Massive Attack* pristatytame projekte „Plan“. A. Curtiso sukurtų vaizdų fone pastarieji rusiškai atliko grupės *Гражданская оборона* 1988 m. dainą „Всё идёт по плану“. Nuotaikos priminė panašiu metu Marko Fischerio veikale *Capitalist Realism: Is There No Alternative?*[19] pateiktą apibūdinimą. K. Šapokos tyrimas rodo, kad lietuviškas meno ir jo kritikos pasaulis neatsilieka nuo šių tendencijų. Monografijos autorius diagnozuoja apie 2004 m. pradėjusį ryškėti „normalizacijos diskursą“ ir nuo jo neatskiriamus procesus, kurie apie 2009 m. išsikristalizavo į aiškią, uždarą stagnaciją, kai Vilniaus meno institucijos monopolizavo ir hermetiškai uždarė visą menų sistemą, įskaitant ir meno kritikos bei meno teorijos diskursą. K. Šapokos teigimu:

> *„Visiškos laisvės“ (nuo ideologijos) diskursas meno kritikoje tapo dominuojančiu, kas ryškiai primena vėlyvąjį brežnevizmą su jo panašiai klaidingais postulatais.*[20]

Jo brežnevizmo diagnozė artima A. Curtiso pastangoms Vakarų visuomenes apmąstyti pasitelkiant Aleksejaus Jurčako veikale *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation* išplėtotą hipernormalizacijos kategoriją. Hipernormalizacija nurodė į situaciją, kai vėlyvuoju sovietmečiu žmonės puikiai žinojo, kad sistema neveikia, tačiau apsimetinėjo, jog viskas yra gerai, ir šis apsimetinėjimas virto keistu nauju nenormaliu normalumu. Remdamiesi labai skirtingomis patirtimis A. Curtisas ir K. Šapoka sutinka dėl neoliberalios stagnacijos panašumų su brežnevizmo epocha. A. Jurčakas knygoje rašė apie brežnevizmo epochoje suklestėjusį *смёб*. Ši kategorija nurodė į specifinį ironijos tipą, kurio esmė buvo perteklinis susitapatinimas (angl. *overidentification*) su asmeniu, objektu ir idėja, kai tapdavo nebeįmanoma atskirti, ar išreiškiamas pritarimas, ar subtiliai išjuokiama[21]. *Смёб* šiandien vėl yra išskirtinai aktualus.

K. Šapoka rašo apie Lietuvos šiuolaikiniam filosofiniam ir humanitariniam diskursui būdingą „hiperimitacijos“ tendenciją, kai ją praktikuojantis asmuo prisistato esantis „sinchronizuotu (angl. *in sync*)“

[16] Jeffries, S. *Everything, All the Time, Everywhere: How We Became Postmodern*. New York: Verso Books, 2021, p. 31.
[17] Šapoka, K. *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland*, p. 150.
[18] Curtis, A. The Years of Stagnation and the Poodles of Power. *BBC*, 18 January 2012. Prieiga per internetą: https://www.bbc.co.uk/blogs/adamcurtis/entries/20c22534-f722-3d7a-b7ba-0506fcc00063 [žiūrėta 2026-09-09].
[19] Fischer, M. *Capitalist Realism: Is There No Alternative?* Winchester: Zero Books, 2009.
[20] Šapoka, K. *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland*, p. 148.
[21] Žr. Yurchak, A. *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*. Princeton: Princeton University Press, 2005, p. 250.

su Vakarais, tačiau nesugeba pateikti įtikinamo savo vakarietiškumo įrodymo[22]. Tai, kas pristatoma kaip vakarietiškumas, dažnai tėra iš nevisavertiškumo komplekso kylantis noras paslėpti savo gilų provincialumą, kuris dangstosi angliškų diskursu. K. Šapoka atkreipia dėmesį, jog yra abejojančiųjų, ar šią „pornografikuotą anglų“ (angl. „*pornographised English*“) variaciją tikslu vadinti kalba[23]. Jis glaustai ir tiksliai apibendrina vietinį diskursą teigdamas, kad tai yra

> *[...] konkurencija „privatizuoti“ pasiskolintus* buzzwords*, kas pirmasis perima naują terminą, pakelia savo statusą ir reputaciją šiuolaikinio meno sistemoje*[24].

Tai primena monografijos autoriui puikiai žinomą praeito amžiaus dešimto dešimtmečio kalbėjimą apie oficialius distributorius. Jis teisus, kad tokios tendencijos tik sutvirtinamos akademinės sistemos primetamais kriterijais, kurie neišvengiamai reiškia gimtosios kalbos marginalizavimą.

Gebėjimas marginalizuoti, dažnai miglotai apibūdinamas angliškų žodžiu *gatekeeping*, yra svarbi kompetencija tiek akademiniame, tiek ir meno pasaulyje. Šiandien toks marginalizavimas ar net patologizavimas gali būti teisinamas kaip kova su netolerantiškais asmenimis, radikalais, konspiracijų teoretikais, populistais. Mažoje valstybėje tai sukuria atmosferą, kurioje net nebenorima reikšti nuomonės, prasmingesnių diskusijų lieka vis mažiau, jos persikelia į privačius burbulus stiprindamos visuomenėje ir taip stiprias sektantiškas tendencijas. Mažoje sistemoje marginalizuotojai patys tampa vis mažiau relevantiški ir dėl jai būdingo hermetiško ezoteriškumo panyra į vadinamąją grynumo spiralę (angl. *purity spiral*); kitaip tariant – lenktynes, kuriose siekiama pademonstruoti savo ideologinį grynumą ir uolumą. Tokiomis sąlygomis darosi vis sunkiau imituoti tai, ką K. Šapoka pagrįstai apibūdina kaip „imitacinį pliuralizmą“[25]. Norint sėkmingai kažką imituoti reikia žinoti, kaip atrodo tikrasis dalykas. Labai tikėtina, kad įdomiausios ir gyviausios diskusijos kultūrinėmis temomis lietuvių kalba šiandien vyksta ne viešumoje, bet virtualiuose privačiuose pokalbiuose. Nemaža dalis jų dalyvių net nebegyvena Lietuvoje. Tai ypač ryšku tarp vadinamosios tūkstantmečio kartos atstovų.

Gerai veikiančioje liberalioje demokratijoje svarbiausios problemos sprendžiamos vykstant laisvai diskusijai, kurioje laimi geriausi argumentai. Tiesa, tai ypač problemiška meno ir jo kritikos srityje, kur ypač neaišku, kas yra geri argumentai. K. Šapoka aptaria 2014 m. blykstelėjusį trumpą polemikos epizodą, kai žinomai šiuolaikinio meno figūrai skirta aštri kritika sulaukė su „centrinėmis“ institucijomis susijusių kuratorių ir kritikų reakcijos. Jis parodo, jog pastarieji laikėsi nuomonės, kad apdovanojimus ir tarptautinį pripažinimą turintis menininkas neturėtų būti kritikuojamas[26]. Meno ir jo kritikos, lygiai kaip ir filosofijos, pasaulis visuomet pasižymėdavo sektantiškomis tendencijomis, kurios dar ryškesnės tokioje mažoje valstybėje kaip Lietuva. Apibendrindamas situaciją K. Šapoka teigia:

> *[...] tas pats asmenų ratas skirsto valstybės projektų lėšas, moko Dailės akademijoje, kuruoja parodas, skelbia (ne)palankias recenzijas ir daro karjeras. Taigi, prestižo rinkoje mes nerandame nei demokratijos, nei tikros konkurencijos.*[27]

Meno sistema mėgsta prisistatyti kaip antisisteminė, ji net gali imituoti revoliucingumą, bet praktika rodo su valstybės institucijomis vykstant aktyvų bendradarbiavimą, už kurį atlyginama aukščiausiais valstybės apdovanojimais[28]. O už tikrą antisisteminę poziciją visuomet galima susilaukti rimtų pasekmių, ir niekas to nenori. Progresyvi poza ir lieka tik poza, nes

[22] Šapoka, K. *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland*, p. 115.
[23] *Ibidem*, p. 121.
[24] *Ibidem*, p. 119.
[25] *Ibidem*, p. 156.
[26] *Ibidem*, p. 162.
[27] *Ibidem*, p. 159.
[28] *Ibidem*, p. 161.

> *[v]isa kritinė mintis laipsniškai sunyksta į politinio korektiškumo matricą, kuri eliminuoja viską, ką ji laiko „neapykantos kalba“. Tuo tarpu tokia sistema aktyviai slepia kritinės savirefleksijos nebuvimą (kaip tai buvo sovietinėje sistemoje) tapdama vieta, kur viskas yra tik* damn awesome. *Dominuojančioje statuso ir prestižo rinkoje tikri (savi)kritikos bandymai nėra nei toleruojami, nei trokštami.*[29]

Monografijos išvadose konstatuojama, jog apie 2009 m. susiformavusią būklę Lietuvoje galima įvardyti kaip „neokonservatyvųjį posūkį“, pripažįstant, kad taip kalbėti galima tik su išlygomis[30]. Ši pozicija kelia abejonių, tačiau tai neišvengiama dėl konservatizmo sąvokos išskirtinio neapibrėžtumo. Su K. Šapokos vertinimu tikrai nesutiktų konservatyviosios minties atstovai. Monografijoje pasitelkiamas Michaelas Oakeshottas joje detaliai aprašytuose procesuose tikrai nepažintų savo doktrinos, bet matytų paprasčiausią stagnaciją, cinizmą ir korupciją. Konservatizmas visuomet reiškė tradicijos ir jos tęstinumo gynimą, tad būtent dėl šios priežasties labai sunku pasakyti, ar ši doktrina XXI a. trečiame dešimtmetyje dar gali turėti kokią nors prasmę. Žymus XX a. pabaigos konservatizmo istorikas ir teoretikas Panajotis Kondylis manė, kad konservatizmo tradicija baigėsi XIX a. pabaigoje ir šiuolaikinėse visuomenėse ji tiesiog nebegali turėti jokios prasmės[31]. K. Šapokos veikale ryškėja liūdnas paradoksas – Lietuvoje neretai galima stebėti sovietinių tradicijų tęstinumą, kuris slepiasi po lozungais apie sugrįžimą į Vakarus. Nepriklausomybės dienų „konservatorių“ biografijos dažnai rodo, kad jie – buvę Lietuvos komunistų partijos nariai. Bendras vardiklis čia yra minėta duotos akimirkos ideologija. Tai tik patvirtina įtarimą, kad bandymai kalbėti apie kokius nors rimtesnius idėjinius politinius principus imitacinio pliuralizmo sąlygomis Lietuvoje turi mažai prasmės.

K. Šapoka puikiai supranta, kad pretenzijos į apolitiškumą ir nepriklausymą nuo ideologinių pozicijų yra itin ryškus atsisakymo kritiškai įvertinti savo pozicijas simptomas. Jis atkreipia dėmesį į populiarią klišę, kad po Sovietų Sąjungos žlugimo nepriklausomoje Lietuvoje meno kritika tapo „absoliučiai laisva“, tačiau patikslina, kad, norint ginti tokią poziciją, neoliberali ideologija turi tapti „nematoma“[32]. Jei tuo patikėtume, turėtume pripažinti, kad Lietuvoje pavyko rasti anapus ideologinių iškraipymų egzistuojantį Archimedo tašką, iš kurio matyti visiškai skaidrus, tikras ir teisingas tikrovės vaizdas. K. Šapoka mato priešingą tendenciją ir rašo apie *savitą atrankos formą* (angl. *peculiar form of selectionism*), kai meno sistemos dalyviai puikiai mato vienas problemas, tačiau nemato kitų, kurios dažnai yra net ryškesnės. Kodėl ekspertams dažnai nematomi dalykai, kurie yra akivaizdūs eiliniam jokių ekspertinių žinių neturinčiam piliečiui? Kas lemia tokią selektyvią regą? Koks kriterijus nūdienoje galėtų leisti suprasti, kaip dalykai tampa matomi ir nematomi? Šią problemą paprastai paaiškina lietuvių gyvenimą Čikagoje aprašiusio Uptono Sinclairo išsakytas teiginys: „Sunku žmogų priversti ką nors suprasti, kai jo atlyginimas priklauso nuo to dalyko nesupratimo.“[33] Tokia pozicija gali atrodyti kaip vulgarus ekonominis redukcionizmas, tačiau didžioji problema yra ta, kad Lietuvoje juo galima paaiškinti labai didelę dalį reiškinių. Žinoma, reikia pridėti prestižo rinką, kuriai būdingas ryškus provincijos davatkiškumas. Gyvybingas intelektualinis ir kultūrinis gyvenimas visuomet reikalauja to, ką prancūzai vadina *désinvolture*. Uždaroje meno sistemoje, kurios dalyviai dažnai priklauso vadinamajam prekariatui, tai gali būti nepasiekiama prabanga.

Apibendrinant galima teigti, jog K. Šapoka gana tiksliai identifikuoja Lietuvos kultūros tendenciją – nuolat akcentuojamas „fundamentalus trūkis“ nuo sovietinės praeities, tuo pačiu tęsiant sovietinės nomenklatūros palikimą. Lietuvoje tarp *norima* ir *esama* egzistuoja išskirtinai didelis plyšys ir tokioje

[29] *Ibidem*, p. 161.

[30] *Ibidem*, p. 175. Taip pat žr. Šapoka, K. *Vilniaus šiuolaikinio meno (institucijų) sistemos „konservatyvusis posūkis“ po 2010 metų: socioideologinis aspektas*.

[31] Plačiau žr. Kondylis, P. *Konservativismus: geschichtlicher Gehalt und Untergang*. Stuttgart: Klett-Cotta, 1986.

[32] Šapoka, K. *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland*, p. 149.

[33] Sinclair, U. I, Candidate for Governor and How I Got Licked. *Oakland Tribune*, 11 December 1934, p. 19.

situacijoje *norima* tiesiog pradedama laikyti *esama*. Noras būti vakariečiais tampa toks intensyvus, kad virsta įsitikinimu, jog jais jau tapome. 2019 m. ideologijų problemai skirtoje Lietuvos kultūros tyrimų instituto Šiuolaikinės filosofijos skyriaus organizuotoje konferencijoje „Ideologijų šmėklos“[34] skaitytame pranešime K. Šapoka pabrėžtinai kabutėse vartojo daugumą sąvokų ir dėl to sulaukė filosofo Arūno Sverdiolo kritikos. Aptariama monografija leidžia geriau suprasti tokią elgseną. Deklaruojant laisvę nuo ideologijos, ideologinė mistifikacija Lietuvoje tapo tokia intensyvi, kad pamatinės politinės sąvokos tiesiog turi būti vartojamos kabutėse. K. Šapoka juda radikalaus nominalizmo link. Žodį „demokratija“ rašant kabutėse tiesiog nurodoma, kad kalbama apie tai, apie ką kalbama, o ne apie tai, kas egzistuoja konkrečioje socialinėje tikrovėje. Turbūt tradicinės politinės sąvokos šiandien nebegali pagauti visiškai naujos socialinės ir politinės tikrovės. Istoriškai tokiose *interregnum* epochose menas ir jo kritika buvo itin svarbūs, tačiau jei K. Šapokos analizė teisinga, tikėtis kokio nors proveržio iš stagnaciją administruojančių institucijų būtų labai naivu.

Visai įmanoma, kad ateities visuomenei nebereikės to, ką esame įpratę vadinti filosofais, menininkais ir meno kritikais. Panašu, kad jau nūdien šiems vaidmenims būdinga besibaigianti inercija. Tai yra sudėtinė šiandien vykstančių itin radikalių viešosios sferos transformacijų dalis. Tikėtina, kad ateityje žmonėms bus nelengva suprasti, ką reiškė žodis intelektualas. Beveik prieš keturis dešimtmečius Jeanas Baudrillard'as prognozavo:

> *[...] intelektualai yra pasmerkti išnykti, kai dirbtinis intelektas įsiverš į sceną, visai kaip tyliojo kino didvyriai išnyko su garsinio kino atsiradimu. Mes visi esame Busteriai Keatonai*.[35]

Pasaulis dažosi naujomis spalvomis ir K. Šapoka pripažįsta nežinantis, kuo virs neoliberalizmo krizė. To nežino niekas. Abejonių nekelia tai, kad monografijos autorius gali padėti suprasti, kaip atsidūrėme šiandieninėje situacijoje ir kas tai per situacija. Jis neturi iliuzijų ir puikiai supranta, kad uždarai meno sistemai nereikia rimtos polemikos ar nepriklausomos perspektyvos[36]. Jo monografija yra negyvenamoje saloje atsidūrusio vienišo keliautojo į jūrą išmesta žinutė butelyje.

Interesų konfliktas

Autorius deklaruoja, kad jokio interesų konflikto nėra.

Apie autorių

Linas Jokubaitis – humanitarinių mokslų (filosofijos krypties) daktaras. Nuo 2016 m. iki dabar – Lietuvos kultūros tyrimų instituto Šiuolaikinės filosofijos skyriaus mokslo darbuotojas. Taip pat nuo 2018 m. iki dabar – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto lektorius. Mokslinių interesų kryptys: politinė filosofija, idėjų istorija.

ORCID

Linas Jokubaitis https://orcid.org/0000-0003-0475-5550

[34] Konferencijos programa: Konferencija „Ideologijų šmėklos“. *Lietuvos kultūros tyrimų institutas*, 2019 m. gruodžio 6–7 d. Prieiga per internetą: https://www.lkti.lt/2019-m-gruodzio-6-7-d-2/; https://www.lkti.lt/uploads/Konferencija.Ideologiju.smeklos_programa.pdf [žiūrėta 2026-09-09].

[35] Baudrillard, J. *Cool Memories II. 1987–1990* / Translated by C. Turner. Durham: Duke University Press, 1996, p. 80.

[36] Šapoka, K. *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland*, p. 159.

Literatūra

Baudrillard, Jean. *Cool Memories II. 1987–1990* / Translated by Chris Turner. Durham: Duke University Press, 1996.

Budraitskis, Ilya. Foreword. In: Šapoka, Kęstutis. *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland* / Translated from Lithuanian by Tomas Čiučelis, foreword translated by Dalia Cidzikaitė. Vilnius: Lithuanian Culture Research Institute, 2025, p. 7–8.

Curtis, Adam. The Years of Stagnation and the Poodles of Power. *BBC*, 18 January 2012. Prieiga per internetą: https://www.bbc.co.uk/blogs/adamcurtis/entries/20c22534-f722-3d7a-b7ba-0506fcc00063 [žiūrėta 2026-09-09].

Fischer, Mark. *Capitalist Realism: Is There No Alternative?* Winchester: Zero Books, 2009.

Gogolis, Nikolajus. *Revizorius: penkių veiksmų pjesė* / iš rusų k. vertė Augustinas Gricius. Ramučiai: Ramduva, 2020.

Konferencija „Ideologijų šmėklos". *Lietuvos kultūros tyrimų institutas*, 2019 m. gruodžio 6–7 d. Prieiga per internetą: https://www.lkti.lt/2019-m-gruodzio-6-7-d-2/; https://www.lkti.lt/uploads/Konferencija.Ideologiju.smeklos_programa.pdf [žiūrėta 2026-09-09].

Jeffries, Stuart. *Everything, All the Time, Everywhere: How We Became Postmodern*. New York: Verso Books, 2021.

Kondylis, Panajotis. *Konservativismus: geschichtlicher Gehalt und Untergang*. Stuttgart: Klett-Cotta, 1986.

Serner, Walter. *Letzte Lockerung: Zweiter Teil*. Berlin: Goldmann Verlag, 1981. Prieiga per internetą: https://projekt-gutenberg.org/authors/walter-serner/books/letzte-lockerung-zweiter-teil/chapter/16/ [žiūrėta 2026-09-09].

Sinclair, Upton. I, Candidate for Governor and How I Got Licked. *Oakland Tribune*, 11 December 1934, p. 19.

Šapoka, Kęstutis. *Art, Criticism, and Ideology in the East European Borderland* / Translated from Lithuanian by Tomas Čiučelis, foreword translated by Dalia Cidzikaitė. Vilnius: Lithuanian Culture Research Institute, 2025.

Šapoka, Kęstutis. „Menas menui" ir (ar) socialiai angažuota estetika (?): Stasio Banifaciaus-Ievos intervencijos į parodų atidarymus. *Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow*, 2026, t. 6, Nr. 29, p. 8–45. https://doi.org/10.51740/RT.6.29.1

Šapoka, Kęstutis. *Pušis, kuri juokėsi: apsakymų romanas*. Vilnius: Kitos knygos, 2018.

Šapoka, Kęstutis. Vilniaus šiuolaikinio meno (institucijų) sistemos „konservatyvusis posūkis" po 2010 metų: socioideologinis aspektas. *Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow*, 2023, t. 3, Nr. 23–24: specialus numeris „Europa. Sostinė. Tapsmas: XIX–XXI amžiaus Vilnius" = Special Issue "Europe. Capital. Transformations: Vilnius in the 19th–21st Centuries" / sudarytojai ir moksliniai redaktoriai – Ilona Strumickienė, Darius Žiemelis, p. 20–62. https://doi.org/10.51740/RT.3.23.24.3

Yurchak, Alexei. *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*. Princeton: Princeton University Press, 2005.